

תוכן

1.....	מבוא
3.....	1) ה"אחר" של עמנואל לוינס ושילוב בעלי מוגבלויות
3.....	1.1) היחסים בין ה"אני" ל"אחר" בהגותו של לוינס
5.....	1.2) עקרונותיה של גישה לוינסית לבעלי מוגבלויות
7.....	2) בעלי מוגבלויות בשוק התעסוקה בישראל – המצב הקיים
7.....	2.1) נתונים עדכניים בנוגע לתעסוקה של בעלי מוגבלויות
9.....	2.2) חסמים המונעים את שילובם של בעלי מוגבלויות בעבודה
12.....	3) מדיניות שילוב בעלי מוגבלויות בישראל – חקיקה, החלטות ממשלה ופסיקה
12.....	3.1) חקיקה והחלטות ממשלה
14.....	3.2) פסיקה
17.....	4) דיון
21.....	ביבליוגרפיה

מבוא

בדור האחרון מתרחש תהליך משמעותי ועקבי של שינוי בגישה החברתית כלפי בעלי מוגבלויות - אשר בא לידי ביטוי בין היתר, ויש שאף יאמרו בעיקר, בשינוי במדיניות ובחקיקה. תהליך זה מתמצה במעבר מגישה הרואה בבעלי מוגבלויות אנשים החיים בשולי החברה, ושאריות החברה כלפיהם מתבטאת במתן קצבאות אשר יבטיחו את קיומם הפיסי, לגישה הרואה בבעלי מוגבלויות אנשים שהחברה מדירה אותם מקרבה, ולכן אחריות החברה כלפיהם היא לאפשר את שילובם מחדש בחברה הכללית על ידי הנגשה של מקומות תעסוקה, שירותים ציבוריים ומרחב ציבורי עבורם.

כאמור, שינויים בחקיקה ובמדיניות מהווים מרכיב מהותי בתהליך זה. ב-1993 אישרה העצרת הכללית של האו"ם מסמך שכלל 22 עקרונות מנחים להענקת שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלויות. האיחוד האירופי אימץ את המסמך ואף הקצה 5.5 מיליארד אירו בשנים 1994-1999 לשם שילובם של בעלי מוגבלויות והנגשת המרחב הציבורי עבורם. מאז התקבלה חקיקה ביותר מ-40 מדינות המבוססת על ההנחה שהדרתם של בעלי מוגבלויות מהזרם המרכזי בחברה מהווה פגיעה בעיקרון השוויון אשר חובה על המדינה לבטלה ולתקנה. בישראל באה מגמה זו לידי ביטוי מובהק ב-1998, עם חקיקת חוק שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלויות (מבקר המדינה, 2001, ע"מ 135-136).

אחד ההיבטים המרכזיים במדיניות ובחקיקה לשילוב בעלי מוגבלויות בחברה הוא ההיבט התעסוקתי, ולכך מספר סיבות. ראשית, שילובם של בעלי מוגבלויות בתעסוקה נחשב לצעד שעשוי בעתיד להחליף את התמיכה בהם דרך קצבאות. בכך, המעבר ממדיניות של מתן קצבאות למדיניות של שילוב תעסוקתי מהווה מקרה מובהק של מעבר ממדיניות של הדרה וסבסוד למדיניות של שילוב. שנית, לתעסוקה נחשבת השפעה רבה על שילוב בחברה הכללית בכך שהיא מחייבת את העובד לצאת מביתו ולקיים אינטראקציה עם אחרים כמעט מידי יום ביומו (Vinzer & Roth, 196-97, pp. 2013). לבסוף, תחום התעסוקה נחשב לתחום שבו בעלי מוגבלויות נתקלים בחסמים קשים במיוחד בבואם להשתלב בחברה הכללית (Duckett, 2000, pp. 1025-1032).

השינוי בגישה החברתית כלפי בעלי מוגבלויות מבוסס על שינוי אידיאולוגי שקדם לו והניח עבורו את היסודות. שינוי זה מתמצה במעבר מגישה רפואית-ביולוגית כלפי מוגבלות לגישה חברתית למוגבלות. הגישה הרפואית-ביולוגית רואה במוגבלות פתולוגיה של האדם המוגדר כמוגבל. כזאת, היא מחייבת אבחון וסיווג רפואי-ביולוגי וקבלתו של אבחון כזה מהווה חותמת ואישור לכך שהאדם אכן מוגבל, כלומר, בהכרח שונה מאנשים שאינם מאובחנים כמותו ולא מסוגל לחלוק את החיים עימם כשווה בין שווים. הגישה החברתית נולדה כביקורת נגד הגישה הרפואית-ביולוגית והיא גורסת שמוגבלות הינה תופעה חברתית ולא רפואית. כלומר, שהחסמים שמציבה החברה בפני אנשים מסוימים הם שהופכים אותם למוגבלים ואם חסמים אלו יוסרו – אזי תיעלם המוגבלות (Bailey, Harris & Simpson, 2015, pp. 14-18).

הגישה החברתית באה לראשונה לידי ביטוי במאבקים של בעלי מוגבלויות למען שוויון זכויות, בשנות ה-60 וה-70 של המאה ה-20, ובהמשך במחקרים במדעי החברה (Oliver, 1990, pp. 1-11). אולם, קדם לגישה זו שינוי כללי ביחס אל יוצאי דופן ובני מיעוטים, אשר התרחש בעיקר בדיסציפלינות כמו פילוסופיה והיסטוריה (פוקו, 1986, ע"מ 56-11). מאז סוף מלחמת העולם השנייה, חל שינוי מובהק ביחס של הוגים כלפי מה שהחלו לכנות "אחר". אחד מהוגי הדעות הידועים ביותר בשימוש במושג זה היה הפילוסוף הצרפתי עמנואל לוינס (1906-1995).

מטרתה של עבודה זו היא לבחון את סוגיית השילוב של בעלי מוגבלויות בתעסוקה במדינת ישראל, לאור ההשפעה שהייתה לפילוסופיה של עמנואל לוינס על השינוי בגישה הכללית כלפי "אחרים" ובגישה כלפי בעלי מוגבלויות בפרט. בפרק הראשון של העבודה אבחן את מושג ה"אחר" בהגותו של לוינס ואצביע על סוג הגישה שמושג זה מחייב כלפי תעסוקת בעלי מוגבלויות. בפרק השני אציג את רמת השילוב של בעלי מוגבלויות בשוק התעסוקה בישראל כיום. בפרק השלישי אתייחס לחקיקה והפסיקה הקיימת בנושא ובפרק הרביעי אנסה לקבוע עד כמה החקיקה והפסיקה עונות על צורכי השילוב של בעלי מוגבלויות, לאור האתגרים שמציבה בפני המדיניות הגותו של לוינס והגישה הנובעת ממנה.

עבודה זו מבוססת על ההנחה שבעלי מוגבלויות, הגדרה כוללת המתייחסת לסובלים מליקויים ופגיעות פיסיות ונפשיות המקשות על תפקוד שוטף ויומיומי, מקיימים עם החברה הכללית יחסי גומלין שאינם שונים מהותית מאלה שמקיימים עימה בני מיעוטים, להט"בים, תושבי שכונות וישובים ממצב חברתי-כלכלי נמוך ובמידה מסוימת גם נשים (Becket & Wrighton, 2000, pp. 991-999). כל הקבוצות הללו הן קבוצות הסובלות ממידה כזו או אחרת של הדרה חברתית ממוסדת וזקוקות לסיוע מצד המדינה על מנת להגיע לשילוב מלא בחברה, אשר עובר דרך שילוב מלא בשוק התעסוקה. אני סבור כי הבנה עמוקה של יותר של הרקע הרעיוני לגישה זו תאפשר בחינה מקיפה ומדוקדקת יותר של פירותיה ותוצאותיה של מדיניות השילוב ותאפשר ביקורת בונה ויעילה יותר על מידת הצלחתה.

1) ה"אחר" של עמנואל לוינס ושילוב בעלי מוגבלויות

מושג ה"אחר" בהגותו של לוינס התהווה במסגרת ניסיונותיו למצוא מענה לביקורת הנוקבת שהשמיעו בני דורו כנגד מעמדו של האדם כסובייקט חופשי. הניסיון המר של שנות מלחמת העולם השנייה, והתשתית הרעיונית שהניחו ההוגים המובילים באירופה שלפני המלחמה, פרידריך ניטשה ומאוחר יותר מרטין היידגר, ערערה על תוקפו של ההומניזם כרעיון מוביל בהגות המערב (לוראן, 2001, ע"מ 19-22). האדם, כך נטען, אינו ישות בעלת קיום פנימי ואוטונומי למציאות החיצונית. תחת זאת, האדם הוא תוצר של מבנים חיצוניים כמו מוסדות, שפה, תת-מודע ותרבות, הפועלים עליו ומעצבים את מהותו (לוינס, 2004, ע"מ 89-90).

גישה זו, שאפיינה את מה שכונה מאז שנות ה-60 "מדעי האדם", הכפיפה את מעשי האדם למסגרת התרבותית הייחודית שבה נתהוו המבנים החיצוניים. בין תוצאותיה החברתיות ניתן למנות רלטיביזם תרבותי קיצוני, אשר הטיל ספק ביכולתו של בן תרבות אחת לשפוט את מעשיו של בן תרבות אחרת, וצמצום דרסטי של מאגר המושגים שנחשב למשותף לכלל בני האדם. היא עוררה גם את החשש שמא יהיו אלו שיימצאו בה צידוק לפטור את בני האדם מאחריות לתוצאות מעשיהם ומאחריות כלפי בני אדם אחרים.

בנקודה זו נכנס לתמונה עמנואל לוינס שפעל בפריס, העיר שנחשבה למרכז העולמי של "מדעי האדם" והפילוסופיה שהובילה את המגמות הללו. לוינס ראה צורך מהותי בהצגת תיאוריה שתאזן את ההשפעה של הביקורת על ההומניזם וביקש להציע מסגרת פילוסופית שתחדש את האחריות של בני אדם אלו כלפי אלו (שם, 113-115). הוא מצא זאת בניסוח מחודש של מהות המפגש בין ה"אני" ל"אחר", או בין האדם לאדם אחר שאינו הוא עצמו.

1.1) היחסים בין ה"אני" ל"אחר" בהגותו של לוינס

לוינס לא היה הראשון לעשות שימוש במושג ה"אחר" (או כפי שהוא עצמו מכנה אותו לעתים – ה"זולת"). שאלת היחסים בין סובייקט לבין סובייקטים אחרים ממנו מלווה את הפילוסופיה מראשיתה. אלא שה"אחר" של לוינס נבדל בכך שהתקשורת שלו עם ה"אני" אינה מתבצעת באמצעות השפה, אלא באמצעות המבט והמגע. זהו מפגש שלוינס כינה אותו מפגש פנים מול פנים (שם, ע"מ 69-70).

המפגש עם פני הזולת אינו מפגש עם חיצוניותו של זה, אלא להיפך, מפגש עם המופשטות שלו. לוינס טען כי "הזולת המתגלה בפנים פורץ בדרך כלשהי את המהות הפלסטית שלו עצמו" (שם, שם) והוסיף כי "כשהפנים מופשטות מצורתן הן מקפאות במערומיהן. הפנים הן עליבות. עירום הפנים הוא דלות, והוא כבר תחינה המכוונת ישירות אלי. אולם תחינה זו היא דרישה. הענווה מתאחדת עם הרום. וכך מוכרז הצד האתי של הביקור".

זוהי נקודה חשובה הן מפני שהיא מדגישה את העובדה שלוינס ראה את המפגש בין ה"אני" ל"אחר" כאירוע קמעי שקדם לשפה ולתרבות והן מפני שהיא מדגישה את פגיעותו של האחר. המפגש פנים אל פנים חושף את פגיעותו של ה"אחר" בפני ה"אני" דווקא משום שהוא פסי ולא לשוני. כפי שנראה בהמשך, לפגיעותו של ה"אחר" ישנה השפעה על הגישות הפוליטיות והחברתיות שנגזרות מהגותו של לוינס.